

Sultânîye'ye gittiği zaman burada Barak Baba Zâviyesi şeyhi Hayran Emîrci ile görüşmüş ve onunla dostluk kurmuştu. Hayran Emîrci de kısa bir müddet için Konya'ya gelmiş ve Mevlevî âyinlerine katılmıştı. Barak Baba'ya bağlı müridlerin İran'daki nüfuzlarını Timur devrine kadar devam ettirdikleri bilinmektedir.

Barak Baba'nın İmâmîyye Şiîliği'nin propagandasıyla görevlendirilmesi, Anadolu'da iken olmasa bile İran'a gittikten sonra onun bu mezhebe geçtiğini kesin olarak ortaya koymaktadır. Tasavvufî yönü konusunda ise bilhassa Arapça kaynaklar meseleyi yeterince aydınlatacak bilgiler vermektedir. Bunlar Barak Baba'nın Şam'a gelişini anlatırken gerek kendisinin gerekse dervişlerinin kıyafetlerine, hal ve tavırlarına geniş yer ayrılmıştır. Bu kaynaklarda onunla beraber dolaşan 100 kadar dervişin aynı biçimde giyindikleri belirtilir. Başlarında, iki yanında boynuzlar olan keçe külâhlar bulunuyordu. Saç ve sakalları kazınmıştı, ancak gür bıyıkları vardı. Boyunlarında küçük çanlardan ve boyalı aşık kemiklerinden yapılmış kolyeler taşıyorlardı. Barak Baba zaman zaman dervişlerinin çaldığı davulların temposuna uyarak rakediyordu. Bu kıyafeti, bazı tavır ve sözleri, davul eşliğinde raksetmesi Barak Baba'nın zındıklıkla itham edilmesine sebep olmuş, hatta kendisinin ve dervişlerinin bıyıkları "sünnet üzere" kısaltılmış, boynuzlu külâhları çıkartılmıştı. Barak Baba ve müridleri bu sebeple Şam'da iltifat görmemişler, Mısır'dan da kovulmuşlardır. Kaynaklarda halkın kendileriyle alay etmek için söylediği dikkate değer manzumeler de yer almaktadır. Bu manzumelerde Baraklıklar'ın "şeytanın avenesi" olarak tavsif edildikleri görülmektedir.

Barak Baba ve müridlerinin Kalenderiyye'ye mensup Haydariyye tarikatından olduklarını ve XIV. yüzyılın başlarında henüz Şamanist gelenekleri önemli ölçüde muhafaza ettiklerini rahatça söylemek mümkündür. Bilhassa davul ve çingirak sesleriyle rakederek hayvan seslerine benzeyen sesler çıkaran Barak Baba bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca kaynaklar kendisinin vecde gelebilmek için afyon kullandığını da naklediyor ki bu da onun ve dolayısıyla müridlerinin Kalenderiyye-Haydariyye tarikatı mensubu oldukları görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Barak Baba'nın vecd halinde söylediği rivayet edilen ve muhtemelen dervişlerinden biri tarafından kaleme alınan

bir risâlesi zamanımıza kadar gelmiştir. Birtakım anlaşılmaz sözler (şathiyyât) ihtiva eden *Kelimât-ı Barak Baba* adındaki bu risâle 853 (1449) tarihinde Babâî hareketinin merkezi olan Amasya'da istinsah edilmiştir. *Kelimât-ı Barak Baba* Hilmi Ziya Ülken tarafından Barak Baba'ya dair bir makalenin sonunda yayımlanmıştır. Ayrıca Kutbül-Alevî adında birinin söz konusu risâleye yazdığı bir de şerh bulunmaktadır.

Kaynakların Barak Baba ve müridleri hakkındaki bütün olumsuz kayıtlarına rağmen bazı zıt bilgiler ihtiva ettikleri de görülmektedir. Meselâ birkaçında Barak Baba ve müridlerinin beş vakit namaz kıldıkları, hatta Barak Baba'nın, namazını aksatanları dövmek üzere bir **muhtesib*** tayin ettiği belirtilmektedir. Bütün bu farklı ifadelerden şöyle bir hükme varılabilir: Barak Baba bazı Şamanik etkiler taşıyan, ancak Şam ve Mısır gibi Sünniliğin sağlamca yerleştiği bölgelerde ibadet konusunda titizlik gösteren Şîî bir Türkmen babası, saç, sakalı ve kaşları kazınmış gür bıyıklı bir Haydarî şeyhidir.

Bugün Anadolu'da Barak ismini taşıyan bazı köyler bulunmaktadır. Bunların hepsinin değilse bile bazılarının, bir zamanlar Anadolu'da yaygın olan Barak Baba dervişlerinin hâtırasını taşıdığı kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Birzâlî, *Târîh*, TSMK, III. Murad, nr. 2951, II, vr. 105^b; Abdullah b. Ali el-Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultan Muhammed Hüdâbende*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3019, vr. 166^{a-b}; Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, II, 860-862; Safedî, *A'yanü'l-Âşır*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2970, II, vr. 43^b; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 416^a-417^b; Aynî, *İkdül-cümân*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2392, XX, vr. 323^{a-b}; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, I, 473; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3171, I, vr. 1183^a-1184^b; *Amasya Tarihi*, II, 461-463; M. Fuad Köprülü, *Influence du Chamanisme turco-mongole sur les ordres mystiques musulmans*, İstanbul 1929, s. 17; a.mlf., "Anadolu'da İslâmîyet", *DEFM*, sy. 4-6 (1338-39), s. 393 vd.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 43, 457-472; *Köylerimiz* (İçişleri Bakanlığı neşriyatı), Ankara 1968; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 271; Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu Tarihinde Dinî Rûhiyat Müşâhedeleri", *Mihribân*, sy. 13-14, İstanbul 1340, s. 440 vd.; Ziyâeddin Fahri [Findikoğlu], "Barak Baba Risâlesi", *Hayat Mecmuası*, sy. 2, İstanbul 1927, s. 29 vd.; Haydar Ali Dirioz, "Kutbu'l-Alevî'nin Barak Baba Risâlesi Şerhi", *TM*, IX (1951), s. 167-170; B. Lewis, "Barak Baba", *EI*² (İng.), I, 1031; H. Algar, "Barâq Bâbâ", *Elr*, III, 754-755.

AHMET YAŞAR OCAK

BARAK HÂCİB

(ö. 632/1235)

Kirman'da
hüküm süren Kutluğhanlılar
hânedanının kurucusu
(1222-1235).

Aslen putperest olan Karahıtaylar'a mensuptur. Nesevî'ye göre Karahıtay Hükûmdan Gür Han'ın hâcib* i iken Hârizmşah Alâeddin Muhammed'e elçi olarak gönderilmiş, ancak geri dönmesine izin verilmeyerek Karahıtaylar'ın yıkılışına kadar sarayda alıkonulmuştur. Bu tarihten itibaren de önce hâcib, daha sonra da Alâeddin Muhammed'in oğlu Gıyâseddin Pîr Şah'a atabeg* tayin edilmiştir. Cüveynî'ye göre ise elçi olarak Barak'ın yerine kardeşi Hamîd-Bür gönderilmiştir. Karahıtaylar'ın yenilgisiyle sonuçlanan Talas Savaşı'nda (607/1210) esir alınan başkumandan Tayangu ile beraber Barak ve kardeşi Hamîd-Bür da Alâeddin Muhammed'e getirilmiş ve Barak Karahıtaylar'ın yıkılışından sonra onun hizmetine girerek hâcibliğe yükselmiştir.

Alâeddin Muhammed Moğollar'ın önünden kaçarken ölünce oğlu Gıyâseddin Pîr Şah Irâk-ı Acem'e yerleşti; Barak Hâcib de onun gözde emîrleri arasına girerek Kutluğ Han unvanını aldı ve İsfahan valiliğine tayin edildi (1221). Daha sonra Gıyâseddin'in veziri Tâceddin Kerîmü's-şark ile ihtilâfa düştüğü için, Cüveynî'ye göre ise Tolan Çerbi kumandasındaki Moğol ordusunun yaklaşması üzerine Hindistan'a Celâeddin Hârizmşah'ın yanına gitmeye karar verdi ve Gıyâseddin'den izin alarak yola çıktı. Berdesîr yakınlarında Ahdâs'ın teşvikiyle Kirman Emîri Ebû'l-Kâsım Şücâüddin'in saldırısına uğradı. Ancak Ebû'l-Kâsım'ın ordusundaki Türkler'in kendi safına geçmesi sayesinde saldırıyı bertaraf eden Barak onlara ağır kayıplar verdirdi ve Kirman'a hâkim oldu (1222). Nesevî'ye göre ise Barak Hâcib daha başlangıçta Kirman'a vali tayin edilmiş ve bu tayin 1224'te Kirman'a gelen Sultan Celâeddin Hârizmşah tarafından da onaylanmıştı. Barak bu sırada kızlarından birini Celâeddin'e vererek Hârizmşahlarla akrabalık kurdu. Sultan bir müddet Berdesîr'de kaldıktan sonra Barak'ı görevinde bırakıp geri döndü.

Barak Celâeddin Hârizmşah'ın Gürcüler'le uğraşmasından faydalanarak ülkeye tek başına hâkim olmak için Moğollar'la iş birliğine girişti. Rivayete göre

Moğollar'a haber gönderip Celâleddin'in giderek güçlendiğini ve pek çok ülkeyi ele geçirdiğini, müdahale edilmezse hâkimiyet sahalarını daha da genişleteceğini bildirdi ve onları Hârizmşahlar'a karşı kışkırttı. Kılıçla ele geçirdiği Kirman'ı Hârizmşahlar'a bırakmak niyetinde olmadığını söyleyerek sultanın ayrılmasından sonra Cengiz Han'a bağlılık arzetti ve ondan Kutluğ Han unvanını aldı.

Celâleddin Hârizmşah Kafkasya seferinde Barak'ın Moğollar'la iş birliği yaparak isyan ettiğini haber alınca (1226) süratle İsfahan'a hareket etti. Nesevî'ye göre kardeşi Gıyâseddin'i de 6000 kişilik bir orduyla onun üzerine sevketti. Bu arada Barak'a elçiyle hil'atlar gönderip onu hazırlıksız bir şekilde yakalamak istediye de elçi Kirman'a gelince Barak Hâcib bunun bir tuzak olduğunu anladı ve yanına değerli eşyalarını alıp müstahkem bir kaleye sığındı. Celâleddin Hârizmşah Barak'ın sığındığı kaleyi ele geçirebilmek için uzun süre muhasara etmek gerektiğini bildiği için İsfahan'dan ileri gitmedi ve Kirman'dan gelen elçilerle görüştüktan sonra hediyeler gönderip onu görevinde bıraktı.

Daha sonra kardeşi Celâleddin Hârizmşah ile anlaşmazlığa düşen Gıyâseddin Pîr Şah Barak Hâcib'in davetini kabul ederek Kirman'a gitti (1228). Onu saygıyla karşılayan Barak Gıyâseddin'in anesi istemediği halde onunla zorla evlendi. Kısa bir müddet sonra da Gıyâseddin ile annesinin kendisini zehirlemeyi düşündüklerini öğrendi. Bunun üzerine Barak karısını boğdurttu; Cüveynî'ye göre Gıyâseddin'i de bütün devlet erkânıyla birlikte öldürttü. Nesevî ise Gıyâseddin'in bir kalede hapsedildiğini, fakat bundan sonra âkibetinin ne olduğunu kesin olarak bilinmediğini, bazılarına göre bu kalede iken Barak tarafından öldürüldüğünü, bazılarına göre ise İsfahan'a kaçtığını ve burada sultanın emriyle öldürüldüğünü kaydeder.

Barak Hâcib bu olaydan sonra Abbâsî halifesine elçi gönderip müslüman olduğunu, Hârizmşahlar'ın aksine ona bağlılık arzettiğini bildirdi. Kendisine "sultan" unvanı verilerek müstakil bir hükümdar olarak tanınmasını istedi. Halife bu teklifi kabul edip ona Kutluğ Sultan unvanını verdi. Barak ayrıca Ögedey Han'a da bir elçi gönderip Gıyâseddin'i hakana karşı isyan ettiği için öldürttüğünü bildirdi ve ondan da hükümdarlığının tasdik edilmesine dair bir **yarlık*** aldı.

1235'te Sistan'ı ele geçirmeye çalışan Moğol kuvvetleri kumandanı Tâir Bahadır, Barak'a haber gönderip Moğol ordularına katılmasını ve büyük hana itaat arz etmek üzere huzura gitmesini istedi. Barak Sistan'ın zaptında Moğollar'a yardım ederek itibar kazandı, ancak yaşlı olduğunu söyleyip yerine oğlu Rükneddin Mübârek Hoca'yı Moğolistan'a gönderdi. Oğlu daha yolda iken Barak Hâcib öldü (20 Zilhicce 632 / 5 Eylül 1235) ve Kirman dışında yaptırmış olduğu medresede defnedildi. Barak'ın yerine önce yeğeni ve damadı Kutbüddin Muhammed geçtiyse de daha sonra Moğollar oğlu Rükneddin'i Kutluğ Han unvanıyla tahta çıkardılar.

Barak Hâcib, hâkimiyetinin Cengiz Han'ın ahfadının elinde olduğunu bildiği için onlarla iyi geçinmeyi prensip edinmişti. Onun ölümünden sonra Kutluğhanlılar mahallî hükümdarlar olarak varlıklarını sürdürdüler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 453-456; Nesevî, *Sîret-i Celâleddin-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1344 hş./1965, s. 126-127, 152-153, 176, 228, 350; Cüveynî, *The History of the World-Conqueror* (trc. J. A. Boyle), London 1958, II, 417-418, 469, 472-473, 476-480; a.mlf., *Tarîh-i Cihan Gûşa* (Öztürk), I, 156; II, 120-121, 132, 165, 168, 169, 173-178; Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Simtül-'ulâ li'l-hâzreti'l-'ulyâ* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1328 hş., s. 22-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII (nşr. Said Âşûr), Kahire 1405/1985, s. 264, 279; Zambaur, *Manuel*, s. 237; Spuler, *İran Moğolları*, s. 40, 42, 171, 172, 278; J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-Khans", *Chir*, V, 323, 329, 332; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975, s. 79, 92, 106; W. Barthold, "Barak Hâcib", *IA*, II, 307-308; a.mlf. — J. A. Boyle, "Burâk Hâdîjib", *EI*² (İng.), I, 1311; Mükrimin Halil Yınanc, "Celâleddin Harzemşah", *IA*, III, 49-50; J. H. Kramers, "Kirman", *a.e.*, VI, 818; A. K. S. Lambton, "Kirmân", *EI*² (İng.), V, 161; V. Minorsky, "Kutluğ-Khânids", *a.e.*, V, 553-554.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

BARAK HAN

(ö. 670/1271)

Çağatay hanı
(1266-1271).

Çağatay Han'ın torununun oğludur. Babası Yisün-Tuva, 1251 yılında Müngge (Mengü) Kağan'ın seçimine muhalefet edip daha sonra da suikast hareketinde bulundukları için yasa gereği idam edilen şehzadeler arasındaydı. Bu hadiseden sonra içlerinde Barak Han ve kar-

deşlerinin de bulunduğu katledilen şehzadelerin çocukları terbiye edilmek üzere Karakurum'da bırakıldı. 1264 yılında kardeşi Arık-Buka'yı bertaraf ettikten sonra güç kazanıp kağan olan Kubilay Han, Çağatay Hanı Algu'nun (1261-1266) ölümü üzerine tahta geçen Mübârek Şah'ın bu hareketini uygun görmeyerek yanında bulunan Barak'a **yarlık*** verip kardeşleriyle birlikte gönderdi. Barak Han, Çağatay hanı olduktan sonra duruma hâkim olduğu gibi selefi Mübârek Şah'ı da hâkimiyetini tanımaya mecbur bıraktı. Muteber kaynaklardan Cemâl-i Karşî ve Muînüddin-i Natanzî, onun hanlığa geçiş tarihi olarak 664 (1266) yılını vermektedirler.

Barak'ın faaliyetleri, Kubilay Han'ın Türkistan'da Moğol hâkimiyetinin bütünlüğünü koruma çabalarına önemli bir darbe vurdu. Ancak bu aynı zamanda Barak'ın durumunu da zorlaştırmıştı. Barak, Ögedey Kağan'ın torunu Kaydu Han'a, İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'a ve Kubilay Kağan'ın üzerine gönderdiği Türkistan Valisi Emîr Mogultay'a karşı kendi ulusunu korumak mecburiyetinde kaldı. 1267 yılında Cuci ulusundan yardım alan Kaydu Han ona karşı üstünlük sağladı; yenilen Barak Han Semerkant'a çekildi. Yeniden savaş hazırlıklarına başladığı sırada Kaydu barış teklifinde bulundu. Bunun üzerine 1269 yılında Talas yakınlarında Kaydu Han ve Barak Han birlikte kurultay yaparak kardeşlik ve dostluk andı içtiler. Bu kurultayda Çağatay ulusunun Kaydu Han'a tâbi olması ve Mâverâünnehir'in büyük bir kısmının Barak'a bırakılması, ancak burada da zirai sahaların Kaydu tarafından vali tayin edilen Mesud Yalvac'ın idaresine verilmesi ve onun Kaydu Han'a bağlı olarak çalışması kararlaştırıldı.

Böylece Algu Han ile başlayan ve Barak Han ile devam eden Çağatay ulusunun istiklâl hareketi kaybedilmiş oluyor, kağanlık ulusu yerine Kaydu ulusuna tâbi bir Çağatay ulusu ortaya çıkıyordu. Yine kurultayda alınan karara göre Kaydu Han, Barak Han'a İlhanlılar üzerine yapacağı seferde yardımcı olacaktı.

1270 yılında Barak Han, Kaydu Han'dan da yardımcı kuvvetler olarak Ceyhun ırmağını iki kol halinde geçmiş, birinci kol Tirmiz üzerinden Bedahşan, Tâlekân ve Şibergan'a, ikinci kol Amuy üzerinden Merv ve Mervcik üzerine ilerlemiş ve her iki kol Nîşâbur önlerinde birleşmişti. Burada Abaka Han'ın kuvvetle-